

Maria i Waldemar Chmielewscy

Grób kultury amfor kulistych w Kuczynie, w pow. włocławskim

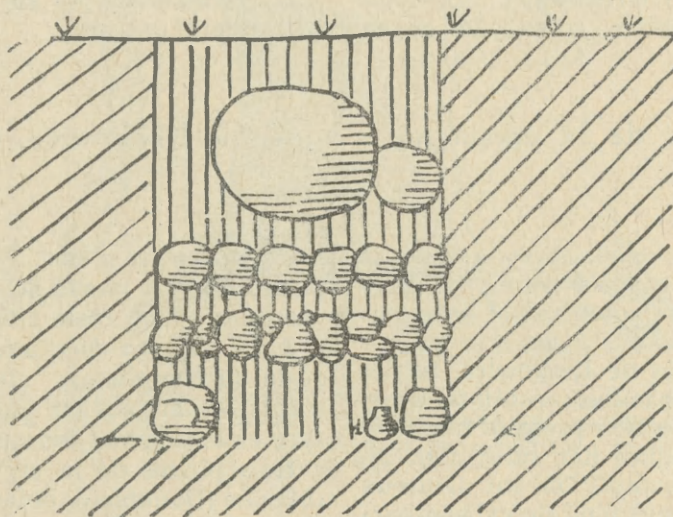
Une tombe de la civilisation des amphores sphériques à Kuczyna, distr. de Włocławek

W marcu 1948 r. inż. Władysław Kamiński, dyrektor szkoły rolniczej w Brześciu Kujawskim, zawiadomił Zakład Prehistorii Uniwersytetu Łódzkiego o przypadkowym odkryciu

i częściowym zniszczeniu jakiegoś grobu starożytnego we wsi Kuczyna w pow. włocławskim. Bliższe informacje dotyczące tego odkrycia zebrał St. Madajski, st. laborant Za-

kładu Prehistorii U. Ł. w czasie swego pobytu w Brześciu Kujawskim. Z informacji tych wynikało, że wzmiankowany obiekt znajdował się tuż przy drodze z Brześcia Kujawskiego do Miechowic na polu gospodarza Andrzeja Kotas. W ścianie przydrożnego rowu zauważono dużych rozmiarów kamienie. Ponieważ kamienie takie potrzebne były sąsiadowi Kotas: Durmowiczowi do celów budowlanych, postanowiono je wykopać. Kamienie te stanowiły nakrywą skrzynkowego grobu kultury amfor kulistych. O ich rozmiarach świadczy fakt, że jeden z nich po rozłuczeniu dał dwa wozy tłuczni. Przy wydobywaniu kamie-

(ryc. 1). Nad obstawą grobu leżały dwie warstwy kamieni dość dużych rozmiarów oddzielone od siebie warstwą ziemi grubości ok. 15 cm. Nad tymi dwiema warstwami kamieni tworzącymi rodzaj bruków leżały dwa duże głazy również oddzielone warstwą ziemi tej samej grubości. Przy półn.-wsch. ścianie obstawy znaleziono jedno naczynie (zapewne misę), a nieco bardziej na zachód drugie, określane przez znalazcę, Durmowicza, jako dwojak, czy nawet trojak, bogato ornamentowany. Chodzi tu zapewne o dwa lub trzy naczynia bardzo silnie zlepione gliniastą ziemią wypełniającą wnętrze kamiennej skrzyni. Naczynia te miały być bar-



Ryc. 1. Kuczyna, pow. włocławski. Stan. 1. Rekonstrukcja przekroju poprzecznego przez grób kultury amfor kulistych. Skala 1 : 50. Rys. K. Jażdżewski, 1 oznacza przypuszczalne położenie zniszczonej amfory. Fig. 1. Kuczyna, distr. de Włocławek. Station 1. Reconstruction de la coupe verticale d'une tombe de la civilisation des amphores sphériques. No 1 indique la position présumée de l'amphore.

ni, co miało miejsce w r. 1947, zniszczono dwa naczynia. Według informacji znalazców miały być one bogato zdobione. Jedno z nich określali jako dwojak, lub trojak (?).

To, że zniszczono tylko dwa naczynia i nie natrafiono przy tym na szkielet, wskazywało, że grób mógł być zniszczony tylko częściowo. Wobec tego w czasie badań terenowych przeprowadzanych przez Zakład Prehistorii U. Ł. w dniach od 8—10 VI. 1948 pod kierunkiem prof. dr K. Jażdżewskiego przy udziale St. Madajskiego, J. Karbowiaka i niżej podpisanych, postanowiono zbadać stan zniszczenia grobu.

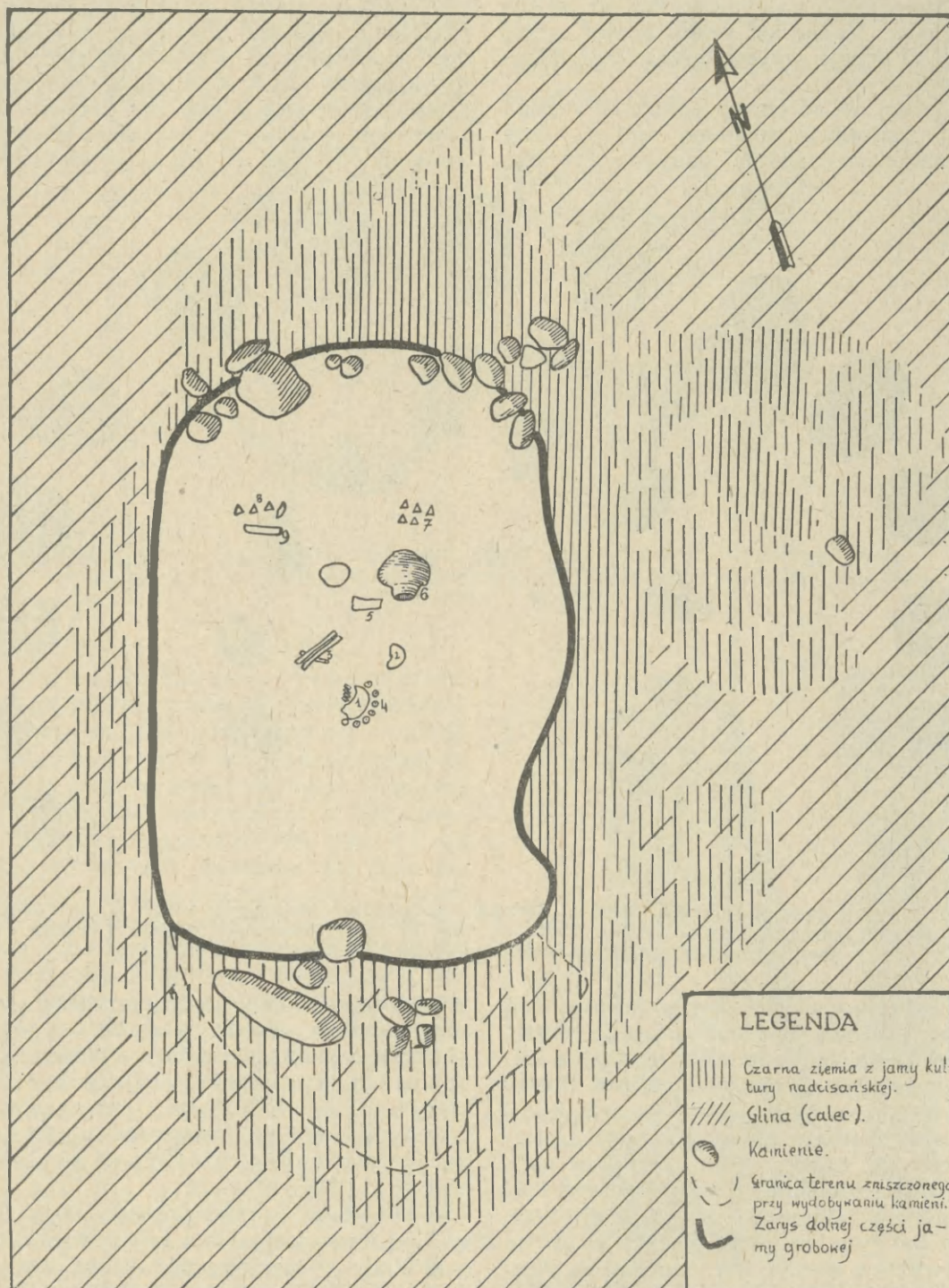
Na podstawie badań wstępnych i opowiadań ob. Durmowicza dało się w przybliżeniu ustalić wygląd konstrukcji grobu. Była to mianowicie skrzynia o rozmiarach ok. 2×3,5—4 m, zbudowana z dużych płyt kamiennych (grub. 40 cm, wys. 60 cm), bardzo dokładnie do siebie pasujących. Te kamienne płyty podpierane były mniejszymi kamieniami tzw. podstawkami

dzo kruche i zostały przez znalazców potłuczone. Większe ich ułamki ornamentowane zostały przez kogoś zabrane i wszelki ślad po nich zaginął. Prócz naczyń w czasie wybierania kamieni znaleziono b. drobne kawałki żle zachowanych kości i zębów (zapewne zwierzęcych).

W czasie badań stwierdzono, że grób znajdował się na lekkim wzniesieniu i wkopany był na głębokość 180—190 cm od powierzchni pola w jamę mieszkalną kultury nadcisańskiej, grupy brzesko-kujawskiej. Podłużna oś grobu miała kierunek w przybliżeniu północ-południe z lekkim odchyleniem na wschód. Przypuszczenie, że grób nie został całkowicie zniszczony, potwierdziło się w toku prac. Mianowicie w głęb. ok. 184 cm natrafiono na słabo zachowane fragmenty czaszki ludzkiej, oraz zęby i drobne fragmenty kości długich należące do tego samego osobnika dorosłego. Obok znaleziono również bardzo słabo zachowane pozostałości czaszki i zęby dziecka (ryc. 2). Zarówno kości dziecka jak i osobnika dorosłego leżały w pozycji nie-

naruszonej. Z układu ich wynikało, że oba szkielety ułożone były w kierunku NS z głowami na południe. Twarz osobnika dorosłego zwrócona była na wschód, dziecko ułożone było tak, że twarz miało zwróconą w stronę osobnika doro-

ślego, tzn. na zachód. Jest bardzo prawdopodobne, że mamy tu do czynienia z pochówkiem matki i dziecka. Oba szkielety leżały na boku. Wokół głowy szkieletu I znaleziono ok. 19 guziczekowatych paciorków bursztynowych z wy-



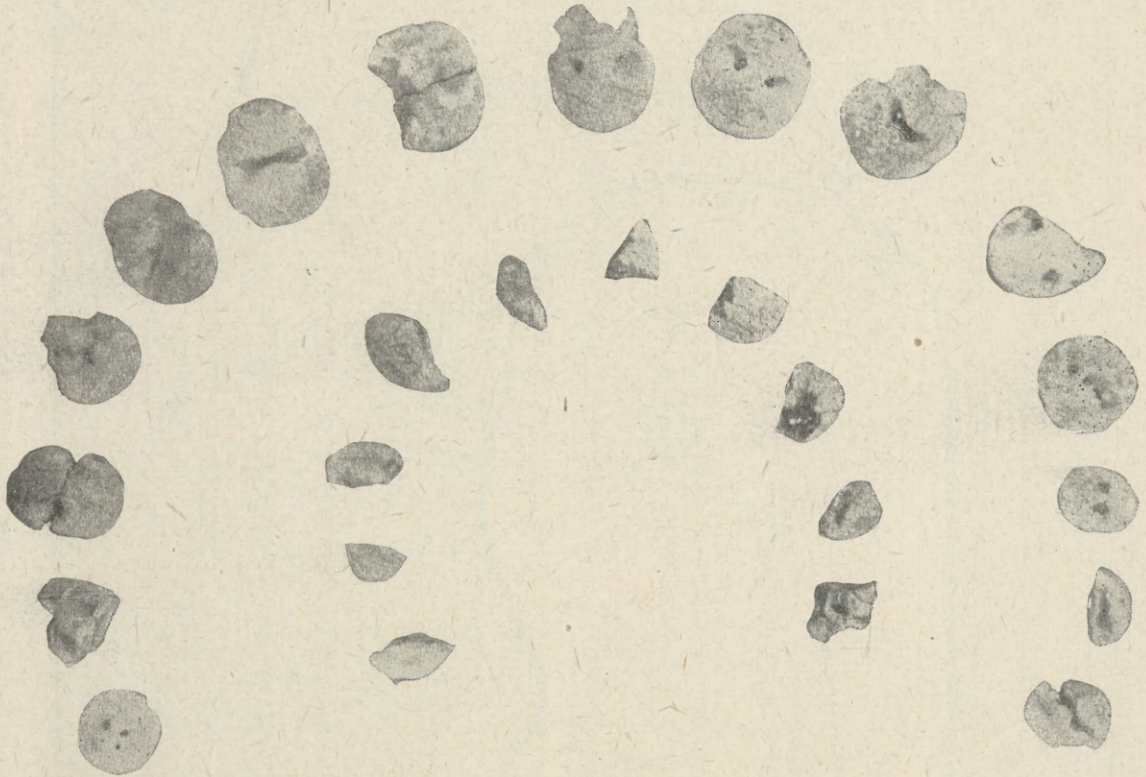
Ryc. 2. Kuczyna, pow. wrocławski. Stan. 1. Plan dolnej części grobu kultury amfor kulistych. 1. Czaszka osobnika dorosłego, 2. Czaszka dziecięca, 3. Kości długie osobnika dorosłego, 4. Paciorki bursztynowe, 5. Siekierka krzemienna, 6. Amfora, 7. Ułamki misy, 8. Ułamki drugiej misy, 9. Dłutko kościane. Skala 1:40. — Fig. 2. Kuczyna, distr. de Wrocław. Station 1. Plan de la partie inférieure d'une tombe de la civilisation des amphores sphériques. 1. Crâne d'un individu adulte, 2. Crâne d'un enfant, 3. Os longs d'un individu adulte, 4. Perle en ambre jaune, 5. Hache en silex, 6. Amphore, 7. Fragments d'écuelle, 8. Fragment d'une autre écuelle, 9. Ciseau en os. Échelle 1:40.

wierconymi otworami w kształcie litery V. Paciorki te były owalne, płaskie z jednej, wypukłe z drugiej strony. Wielkość ich rozmaita od 2,3 cm do 1,6 cm. Niektóre zachowały się bardzo słabo, ulegając zupełnemu rozkruszeniu. Są one pozostałością naszyjnika, lub też jakiejś ozdoby głowy. Układ ich wokół głowy szkieletu czyni to drugie przypuszczenie prawdopodobniejszym (ryc. 3).

W odległości ok. 15 cm na północ od czaszki dziecięcej znaleziono zdobioną amforę, dość mocno uszkodzoną. Leżała ona przewrócona,

nia lekko rozchyła się. Przestrzeń między krawędzią a załomem zdobią poziome, dookoła odciski sznura, zygzaki oraz krótkie, ukośne dołki (ryc. 5).

Ułamki drugiej misy odkryto w odległości ok. 70 cm na zachód od misy pierwszej. Są to fragmenty głębokiej misy z bardzo słabo zaznaczonym załomem w $\frac{2}{3}$ wysokości naczynia. Między krawędzią misy a załomem umieszczone są symetrycznie cztery pionowe listewki. Między listewkami znajduje się ornament złożony z poziomych odcisków sznura i zygzaków (ryc. 6).



Ryc. 3. Kuczyna, pow. włocławski. Stan. 1. Paciorki bursztynowe znalezione wokół czaszki dorosłego osobnika. Fot. E. Pstrąg. 7/9 w. n. — Fig. 3. Kuczyna, distr. de Włocławek. Station 1. Perles d'ambre jaune, trouvées autour du crâne de l'individu adulte. 7/9 gr. nat.

otworem zwrócona w kierunku szkieletów. Jest to szerokootworowa amfora z płaskim dnem, baniastym brzuścem i stożkową szyjką oddzieloną od brzuśca wyraźnym załomem. Na załomie szyjki i brzuśca są symetrycznie rozmieszczone cztery szerokie, rurkowate uszka, kształtu rozkowatego. Szyjka, górna część brzuśca amfory i uszka zdobione są kombinacjami dołków, wiszących kątów wsuwanych i zygzaków. Ornament ten ryty jest głęboko, tak, jak to się spotyka zwykle u naczyń inkrustowanych. Amfora z Kuczyny inkrustowana była białą pastą, ale niestety ślady tej inkrustacji zachowały się bardzo słabo (ryc. 4). W odległości ok. 20 cm na północ od amfory natrafiono na fragmenty płaskiej misy barwy ciemno-brunatnej. W ok. $\frac{2}{3}$ wysokości misy widoczny jest lekki załom wyraźniejszy w jej wnętrzu. Krawędź naczy-

Z dalszego wyposażenia grobu należy wymienić czworościenną, bardzo starannie wygładzoną siekierkę z grubym obuchem z pasiastego krzemienia krzemionkowego. Ostrze siekierki ma kształt łukowaty. Widoczny jest na nim negatyw małego odłupka, powstały zapewne wskutek używania siekierki. Długość siekierki wynosi ok. 13,2 cm (ryc. 7).

W pobliżu misy drugiej leżało dłutko kościadne wykonane zapewne z kości świni. Znać na nim ślady obróbnym narzędziem krzemionkowym. Łukowate ostrze dłutka było nieco uszkodzone (ryc. 8). Wszystkie opisane powyżej zabytki znalezione zostały in situ. Nadto znaleziono jeszcze luźno leżące, porozrzucane po całym wnętrzu grobu ułamki naczyń stanowiących wyposażenie zmarłych, a zniszczonych przy wydobywaniu kamieni. Naczyń tych nie

dało się już, niestety, zrekonstruować. Są to ułamki małej amfory z płaskim, bardzo wyraźnie zaznaczonym dnem i niezbyt szerokimi sznurowymi uszkami. Z zachowanych fragmentów szyjki, uszka oraz górnej części brzuśca widać, że amfora była niezdobiona (ryc. 9). Kształt i wielkość drugiej amfory trudno jest ustalić, ponieważ znaleziono z niej już tylko nieliczne, bardzo drobne ułamki. Wiadome jest tylko, że

w pow. włocławskim¹⁾. Ornament obu naczyń jest niemal identyczny co do układu poszczególnych motywów zdobniczych, a technika wykonania go jest ta sama. Kształt obu amfor jest również bardzo zbliżony. Tak samo misa znaleziona wraz z amforą w Wieńcu przypomina jedną z mis z Kuczyny. Między jej lekko zaznaczonym załomem a krawędzią umieszczone są symetrycznie cztery pionowe listewki, co ob-

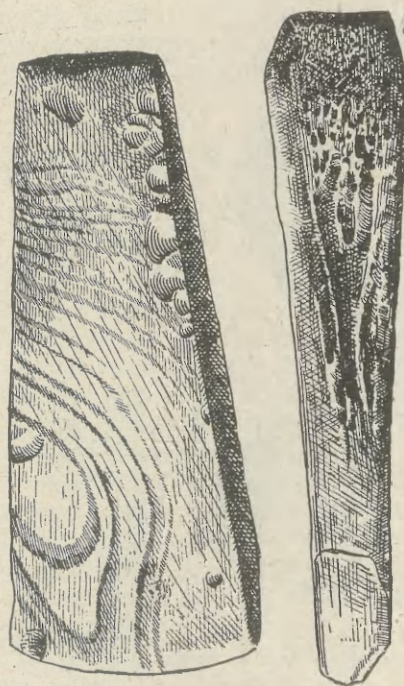


Ryc. 4—6. Kuczyna, pow. włocławski. Stan. 1. Amfora i 2 misy z grobu. $\frac{1}{6}$ w. n.
— Fig. 4—6. Kuczyna, distr. de Włocławek. Station 1. Amphore et deux écuelles
de la tombe. $\frac{1}{6}$ gr. nat.

amfora ta miała wąskie uszka i ozdobiona była ornamentem rytych zygzaków i jodełki (ryc. 10). Niewiele też ułamków zachowało się z jeszcze jednej misy, podobnej — zdaje się — kształtem do opisanej powyżej głębokiej misy. W górnej części zdobiona ona była poziomymi odciskami sznura oraz kombinacją zygzaków (ryc. 11). Na podstawie nielicznych ułamków nie dało się stwierdzić, czy misa ta posiadała także pionowe listewki. Z czwartego naczynia zachowały się także nieliczne ułamki. Należały one albo do bardzo dużej (zapewne także niezdobionej) amfory, albo też do jakiegoś naczynia zasobowego. Wszystkie znalezione w obrębie grobu naczynia ulepione były z gliny z domieszką grubych ziarn skalenia i miki. Oprócz ułamków naczyń w poruszanej przez odkrywców ziemi znaleziono mały fragment świńskiej szczęki.

Cały inwentarz grobu odkrytego w Kuczynie wskazuje wyraźnie na bezsporną przynależność tego obiektu do kultury amfor kulistych. Wynika to nie tylko z wyposażenia grobu, lecz potwierdzają to również konstrukcja grobu i sam charakter pochówku, do którego można znaleźć wiele analogii z obszaru występowania tej kultury.

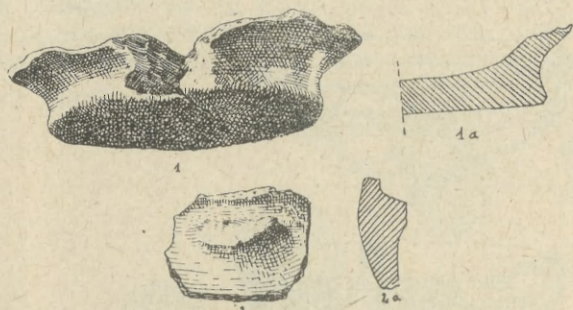
Opisana powyżej amfora (nr 1), którą zaliczyć należy do tzw. typu kujawskiego, ma bardzo bliską analogię w amforze znalezionej w grobie kultury amfor kulistych w Wieńcu



Ryc. 7—8. Kuczyna, pow. włocławski. Stan. 1. Siewierka z krzemienia pasiastego i dłuto kościane. Rys. J. Kozłowska. $\frac{2}{3}$ w. n. — Fig. 7—8. Kuczyna, distr. de Włocławek. Station 1. Hache en silex et ciseau en os. $\frac{2}{3}$ gr. nat.

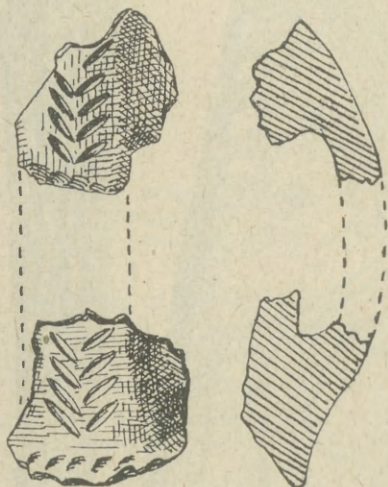
¹⁾ K. Jażdżewski. Ciekawe odkrycia archeologiczne w pow. włocławskim i nieszawskim. Z otchłani wieków, r. VIII z. 4—5, 1933 r. str. 62—63.

serwować można również u misy kuczyńskiej. Te analogie do zabytków kultury amfor kulistych pochodzących z innych stanowisk dotyczą także i innych przedmiotów znalezionych w opisywanym grobie. Używanie siekier czworosiecznych z pasiastego krzemienia jest bardzo wspólne wśród ludności tej kultury. Tak samo dółko kościane należy bardzo często do wyposażenia grobów kultury amfor kulistych²⁾. Cha-



Ryc. 9. Kuczyna, pow. wrocławski. Stan. 1. Ułamki amfory. 1. Ułamek dna, 2. Ułamek ucha. Rys. J. Kozłowska. 1/2 w. n. — Fig. 9. Kuczyna, distr. de Wrocławek. Station 1. Fragments d'une amphore. 1. Fragment du fond, 2. Fragment de l'anse. 1/2 gr. nat.

rakterystyczne bardzo dla opisywanego stanowiska jest znalezienie paciorków bursztynowych jako wyposażenia grobowego. Znaleziska zabytków bursztynowych na stanowiskach kultury amfor kulistych nie należą wcale do osobnionych. Surowiec bursztynowy znajdowano w osadzie (np. w Tucznie w pow. inowroc-



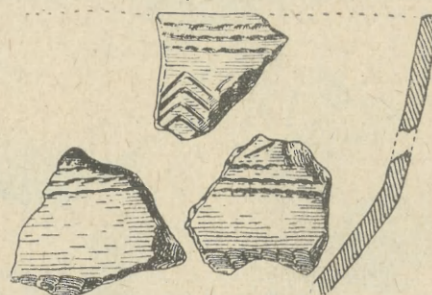
Ryc. 10. Kuczyna, pow. wrocławski. Stan. 1. Ułamek ucha amfory. Rys. J. Kozłowska. W. n. — Fig. 10. Kuczyna, distr. de Wrocławek. Station 1. Fragment d'une anse d'une amphore. Gr. nat.

²⁾ J. Kostrzewski. Neolityczny grób skrzynkowy ze Skoczki w pow. szubińskim. (Księga pamiątkowa ku czci prof. Demetrykiewicza str. 93—99).

³⁾ K. Jażdżewski. Osada kultury grobów megalitycznych w Tucznie w pow. inowrocławskim w Wielkopolsce (Księga Pamiątkowa ku czci Demetrykiewicza, Poznań 1930, str. 87 ryc. VIII).

ławskim³⁾, a gotowe wytwory z bursztynu (najczęściej ozdoby) spotyka się często w grobach tej kultury. Analogiczne paciorki bursztynowe z wierceniem w kształcie litery V znane są ze Skoczki w pow. szubińskim⁴⁾. Ta technika wyrobu paciorków, rozpowszechniona także wśród innych późnoneolitycznych kultur, stosowana była przez ludność kultury amfor kulistych bardzo często.

Kamienny grób skrzynkowy jest formą najczęściej spotykaną w kulturze amfor kulistych. Występująca także w Kuczynie ta forma grobu posiada tylko odmienny sposób nakrycia skrzyni. Mianowicie, gdy u podobnych grobów skrzynkowych także nakrywę grobu tworzą płaskie przeważnie płyty kamienne, w Kuczynie występują dwie warstwy mniejszych kamieni od-



Rys. 11. Kuczyna, pow. wrocławski. Stan. 1. Ułamki misy. Rys. J. Kozłowska. 1/2 w. n. — Fig. 11. Kuczyna, distr. de Wrocławek. Station 1. Fragments d'une écuelle. 1/2 gr. nat.

dzielone od siebie warstwą ziemi nakryte dwoma dużymi głazami. Trzeba tu jednak zrobić zastrzeżenie: „jeżeli obserwacje odkrywców były ścisłe, a relacje ich zgodne z prawdą“. Ponieważ kości szkieletów zachowały się bardzo słabo, niewiele można powiedzieć o pozycji, w jakiej ułożono zmarłych. Najprawdopodobniej była to pozycja skurczona.

Jak już zaznaczono uprzednio, grób kultury amfor kulistych w Kuczynie wkopany był w jamę mieszkalną kultury nadcisańskiej, grupy brzesko-kujawskiej. Ponieważ kultura ta odnoszona jest na terenie Polski do II okresu neolitu polskiego⁵⁾, zabytki kultury amfor kulistych z Kuczyny należy datować na III okres neolitu.

Na dwu naczyniach stanowiących wyposażenie grobu występuje ornament sznurowy, prawdopodobnie zapożyczony od późnoneolitycznej kultury ceramiki sznurowej. Wskazuje to wyraźnie na przynależność całego obiektu do młodszej grupy kultury amfor kulistych, co zgodne jest ze wzmiankowanymi wyżej danymi stratygraficznymi.

⁴⁾ J. Kostrzewski. Neolityczny grób skrzynkowy ze Skoczki w pow. szubińskim — l. c. ryc. 2, rys. 3 i 4.

⁵⁾ J. Kostrzewski. Od mezolitu do okresu wędrowek ludów — Prehistoria Ziemi Polskich — Kraków 1939—1948, str. 134—137.

Une tombe de la civilisation des amphores sphériques à Kuczyna, distr. de Włocławek

Résumé

En mars 1948 fut signalée à l'Institut Préhistorique de l'Université de Łódź la découverte au village de Kuczyna et la dévastation partielle d'une tombe préhistorique. Sur la base des relations fournies par les fermiers du lieu et des fouilles entreprises à la suite, on était arrivé à reconstruire approximativement l'aspect de la tombe. Elle avait la forme d'une caisse rectangulaire 2×4 m bordée de grosses dalles en pierre exactement ajustées l'une à l'autre, soutenues par des dalles de dimensions plus restreintes, apposées pour consolider le tout. Sur les parois extérieures reposaient deux couches de pierres des champs, intercalées par une couche de terre. Ce couvercle pavé soutenait une deuxième couche de terre sur laquelle on avait roulé deux immenses pierres. Toute la caisse funéraire était ensevelie dans un fond de cabane de la civilisation de Theiss, groupe de Brześć Kujawski. L'intérieur contenait deux squelettes conservés par fragments, ceux d'une femme et d'un enfant, tournés l'un vers l'autre. Le crâne de l'adulte était entouré d'une parure

de tête en ambre, formée par 19 boutons perforés en forme de la lettre V. Tout près des crânes gisaient les fragments d'une amphore pansue renversée, à fond aplati et à col conique, à la base duquel étaient apposées quatre anses cornues. Toute la surface supérieure depuis l'arête de la panse était couverte d'un ornement champlevé alternant avec des triangles s'imbriquant et des zigzacs. Ces motifs profondément incisés sont incrustés d'une pâte blanchâtre faiblement conservée.

Le mobilier de la sépulture contenait en outre deux plats à l'état fragmentaire, agrémentés d'un ornement cordé, un ciseau en os et une masse de débris céramiques. Toutes ces trouvailles portent bien le caractère distinctif de la civilisation des amphores sphériques. Les détails de la construction de la caisse et la position des deux squelettes y apportent une confirmation accessoire. Le fond de cabane qui avait reçu la tombe fournit simultanément la date de l'ensemble pour la III-ème période du néolithique polonais.